

PESNIK JE GLASNIK PRED UNEZVERENOM GOMILOM

(Gojko Božović: *Tiha zverka podneva – izabrane pesme i hronike*, Kontrast izdavaštvo, Beograd, 2019)

Koncept izabranih pesama obično podrazumeva izbor iz pesnikovog celokupnog dotadašnjeg stvaralaštva. Stoga čitaoca može iznenaditi zbirka *Tiha zverka podneva* pesnika, esejiste, urednika i izdavača Gojka Božovića (1972), koja zapravo predstavlja izbor iz njegove poslednje tri zbirke: *Elementi* (2006), *Obliznja božanstva* (2012) i *Mapa* (2017). Pri bližem razmatranju, međutim, ovaj urednički potez ispostavlja se kao sasvim logičan i očekivan, jer poslednje tri zbirke tvore svojevrsno troknjižje, kako autor i sam ističe u belešci na kraju, i sasvim nesumnjivo pripadaju istom pesničkom kontinentu. Koncept troknjižja ili nadovezivanja tri uzastopne pesničke zbirke jednog autora po nekoj od poetičkih vertikala, ili više njih (tematsko-motivskoj, stilsko-jezičkoj, i tako dalje) nije retka pojava u srpskoj savremenoj poeziji, naročito kod pesnika takozvane transsimbolističke linije, kako je ovu poetičku tendenciju početkom devedesetih godina prošlog veka imenovao Tihomir Brajović. Tako su troknjižja prisutna i kod Dragana Jovanovića Danilova, Saše Jelenkovića, Vojislava Karanovića i drugih.

U pitanju je prilično obiman izbor, sačinjen od nešto više od sto dvadeset pesama, što poznavao Božovićevog pesništva ne iznenađuje, jer njegove zbirke nikad nisu bile od onih manjeg, svedenijeg obima, već su uključivale nekad i više od pedeset pesama. Bez obzira pak na veliki broj pesničkih tekstova, kao i na odsustvo formalne organizacije (zbirka nije podeljena po ciklusima), ova knjiga čita se bez opterećenja, zaustavljanja ili preskakanja, što je rezultat naročite tematsko-motivske ujednačenosti. Tačnije, čini se da je autorov imperativ pri njenom sastavljanju bio da se pesme *ulančaju* po tematsko-motivskoj osnovi (grad, mit, svakodnevnica, vreme, putovanje), što za posledicu daje svojevrsne „prećutne“ cikluse raspoređene po zajedničkim temama, koji se nadovezuju jedan na drugi u prirodnom nizu. Autorska beleška na kraju knjige dodatno osvetljava princip po kom ju je pesnik strukturisao, i ujedno utiče na čitaočevu percepciju same zbirke. On, naime, ističe da ovaj izbor treba razumeti i čitati kao posebnu, samosvojnu pesničku celinu, te da je pesme podvrgao minimalnim izmenama. Od njih najznačajnija je ona formalna koja, opet, utiče na semantičku ravan: nije samo izmenjen redosled pesama unutar odabira iz pojedinačnih zbirki, već su pesme uopšte reorganizovane i prekomponovane nezavisno od trenutka inicijalnog nastanka. Tim postupkom Božović je napravio takoreći novu zbirku, ko-

respondirajući sa jednom od ključnih odlika postmoderne da rukopis neprestano nastaje, odnosno da nikad ne prestaje da nastaje, istovremeno crpeći pun potencijal starog materijala. On je, međutim, i samo pesničko tkivo smestio u nov kontekst u kom hronološki i tematsko-formalno udaljeni pesnički tekstovi bolje komuniciraju jedni s drugim, te tvore sveukupno koherentniju i kompaktniju celinu.

O Gojku Božoviću može se govoriti kao o pesniku koji pripada onoj liniji savremenog pesništva čiji opus svedoči o doslednosti, linearnosti izraza, neznatnoj poetičkoj amplitudi, naročito ako se u obzir uzme poslednjih nekoliko zbirki čiji fundus predstavlja simboličko putovanje večito dislociranog subjekta koji je neprestano u pokretu, ali koji ne uspeva da pronađe sopstveno ležište ili uporište u ovom svetu, koji *nema gde da se vrati a negde bi se trebalo vratiti*: „Putovao sam celu noć, / Sam u gomili tela, / Budio sam se među usnulim, / Besan i bez sna, / Pa onda začuđen što uopšte putujem / Nisam znao gde tačno idem / I koga ću sresti na kraju puta“ („Putovanje u noć“). Naprotiv – ovaj lirski subjekt iznova preispituje svet, što znači da oscilira u svom doživljaju stvarnosti i da je relativizuje. Otuda u ovim pesmama preovladava atmosfera neizvesnosti, nedefinisanosti, odsustva konačnosti. Lirski junak ispituje svoje trenutno okruženje, ali i istoriju u dijahroniji, pronalazeći tragove starih priča u modernom iskustvu i uklapajući ih u novostvoreni kontekst, *nemoćan da napusti istoriju*. Ta mitska matrica i *obližnja božanstva* koja nas možda i neprimetno okružuju služe kao kontrapunkt savremenoj, suštinski ispražnjenoj svakodnevicu u kojoj se nalazi moderni, „neistorični“ subjekt: „Ali meni nije lako kao u snu. / Niti znam kako sam / Dospeo u taj prostor, / Među neispričane mitove, / Niti znam kako ću se / Vratiti u svet bolestan od stvarnosti [...]“ („Kao u snu“). Smisao takvog poetičkog gesta je svakako rasprava o vrednostima, detektovanje mesta istine, ali i pričanje priče; pričanje o jednom trenutku ljudskog iskustva ispod čijih će slojeva progovoriti i neka druga iskustva.

Ovde smo na tragu izuzetno važnog aspekta ovog izbora, a to je podnaslov „Izabrane pesme i hronike“. U napomeni na kraju autor pojašnjava da „iza glasa pesme najčešće stoji glas hronike“, odnosno hroničara, iako u ovoj knjizi nema hronike u konvencionalnom smislu te reči. Književnoistorijski i tradicijski gledano, hroničar je svojevrstni tumač sveta sa svešću o nužnosti obuhvatanja istorijske dimenzije i celovitosti vremena i događaja, letopisac s aurom davnih vremena, neko kome je poredak po kom svet funkcioniše u potpunosti jasan. Nadalje, hronika kao žanr u svojoj tradicionalnoj formi u sećanje priziva i antičko i (srpsko)vizantijsko nasleđe i podrazumeva proznu formu. Božović pak amalgamiše drevno sa savremenim i transformiše ovaj žanr u pesme koje donose figure sećanja i iskustva, individualnih i socijalnih strahova, čiji protagonista konačište svog i opšteljudskog postojanja pronalazi u mitu, religiji, istoriji. Lirsko *ja* tek prividno s distance progovara o uspomenama na minule događaje – on prošlosti „pozajmljuje svoj glas“ i „svega se seća“. Ovakvo nastojanje da se opiše delovanje istorije i mitskog sećanja u fragmentima savremene ljudske svakodnevice, uz izražen kritički komentar, glas opomene u pogledu sociopolitičke stvarnosti, proizvodi potragu za univerzalnim smislom postojanja. Lirski junak je nespokojan, i moglo bi se reći da je u korenu ovog skeptičnog odnosa prema stvarnosti upravo čežnja za ponovnim uspostavljanjem davno izgubljene harmonije.

Božovićev poetski prostor je, dakle, prostor neispričanih mitova ili pak poznate, u aluzijama naznačene mitske građe koja biva uklopljena u novi, urbani kontekst. Mit predstavlja važnu tematsku celinu ovog izbora: u mnogim pesmama lirski junak se kreće dijahronijski, ima sposobnost da se razmahne do vremenski, odnosno istorijski udaljenih tačaka i to u svojstvu svedoka: „Još pamtim dan kada su / Propadale imperije. / Bio sam svedok i onda i sada. / I govoriću o tome danu / Kao o jednom od dana moga života“ („Pad imperija“). U ovim pesmama, naročito onim koje i u svom naslovu nose reč *hronika* („Hronike su začutale“, „Hronika“), osetna je izvesna retoričnost, kao da se *pripoveda* s distance svedoka-hroničara. U tom smislu, stih koji izvanredno povezuje dve ključne tematske celine ovog izbora jeste „istorija se spustila na grad“ i najavljuje *grad* kao narednu veliku temu knjige. Topos grada tradicionalno sumira iskustva modernog pojedinca koji je izdvojen u gužvi i bodlerovskoj rulji i sadrži nanose sukoba, gneva i emotivne rastrzanosti, ali je u ovim pesmama predložen istovremeno i kao ruševina, ostatak propale imperije („Glasovi gneva“, „Bes“). Savremeni trenutak je nedvosmisleno doba grča, izneverenih vrednosti, što je okidač za pesnikovo prizivanje starih priča i podsećanje na njih: „Lako je sada reći / Šta se dogodilo pre pola veka. / Ili u hronikama vekova. / Šta se, međutim, događa sada?“ („Dodir bez svedoka“). Pošto u gradu „nema mira“, pribegava se oživljavanju mitske i istorijske memorije.

Gradu se, međutim, kao dopuna ili protivteža u ovim pesmama javlja prostor prirode, te se kontinentalnom suprotstavlja primorski, mediteranski korpus motiva (voda, talasi, obala, luka, brod, riba i tako dalje), i to, između ostalog, u pesmama „Crtež“, „Na lučkom horizontu“, „Vidik“ i „Sati“. Motiv vode pak dvojako je konotiran, pa je ona neretko i simbol neumitne snage prirode, one mitske *iz donjeg sveta* koja je veća od čoveka i koja ga nadilazi: „Osećao sam da tonemo. / Nešto jače od vode zazivalo nas je u vodu. / Nešto staro kao voda“ („Iznad vode“). Prisutan je i seoski, ili bar ambijent hladnog, mračnog predgrađa: prvih nekoliko pesama uvodnog ciklusa karakteriše topografija prirode, ali ogoljene i suve, neme i bez tona, u predvečerje kada se ljudi povlače u svoje kuće. U ovom ambijentu, praznom, mirnom, naizgled napuštenom, istaknut je usamljeni pojedinac, koji smireno i racionalno opservira: iz „mutnih kuća“ niko ne izlazi („Svetla“), „Niti se ijedan čovek / Pomaljao duž usamljenog puta“ („Niz padinu“). Ovaj utisak zmrznutosti, nemoštosti i nemosti najavljuje naredne vodeće motive ovog izbora, a to su zvuk, glas, reč, govor, kojima su saobraženi ćutanje i tišina. Lirski junak neprestano ističe svoju potrebu za glasom, naročito kada je okružen ljudima koji ćute. Potreba za prisustvom drugoga, makar to bio i samo eteričan i neopipljiv element kao što je glas, upućuje na autentičan osećaj samoće i usamljenosti lirskog junaka, čak i onda kada je on „pomešan sa drugima“. U tom smislu, pesme „Strah“ i „Reč“ ovaploćuju važan aspekt specifičan u Božovićevoj poeziji, a to je prezir prema izlišnosti reči ili govora bez sadržaja. Reči su jedini ostaci svedočanstva da je među ljudima postojala nekakva zajednica i razmena, makar i privremena i u formi razgovora; reč je, čak i u nesreći i strahu, jedini znak ljudske topline i zajedništva, pesnik i onome što je prošlo pozajmljuje svoj glas („Sećanja su priča za sebe“). Ovako visoko vred-

novanje odmerenog čina govorenja ili opštenja podrazumeva suštinski negativno određenje prema bilo kakvom obliku logoreičnog govora ili govora koji generiše besmislen sadržaj: „Ako su naše reči, / Naša pisma i razgovori, / Kratke poruke i žučne rasprave, / Lenje reči u dokolici, / Brbljanja i uzdasi [...] / Još jedini dokaz da smo negde bili, [...] / On-da je to ostavština za budućnost, / Znak da će nešto, ipak, ostati, / I da nije sve izgubljeno“ („Ostavština“).

Jezičko-stilski gledano, Božovićevu poeziju karakterišu jednostavnost i nepretencioznost: ovo je na specifičan način *ohladena* poezija koja ne pribegava neobičnim stilsko-jezičkim rešenjima ili tropima. U pitanju je nenametljiv, prozaičan, razgovorni jezik, prevashodno narativnog, ali, zanimljivo, ne i deskriptivnog tipa. Deskripcije, slikovnosti, likovne imaginacije ovoj zbirci, štaviše, možda i manjka, pa i metaforičnosti u jezičko-semantičkom smislu, s obzirom na to da su lirske situacije u ovim pesmama zasnovane najčešće samo na figuri poređenja. Zanimljiva je, takođe, upotreba refrena i anaforskih ponavljanja u pojedinim pesmama, bilo arbitrarnog tipa ili u vidu stihova kojima pesma počinje i završava se (na primer, pesma „Razloži“ koja za početni i završni stih ima iskaz „Nema razloga za očaj“, stih „Više od svega potrebni su nam glasovi“ iz istoimene potresne pesme, ili refrensko ponavljanje na početku svake nove strofe u pesmi „Gledao sam ljude kako odustaju“). Sve važnije pesme ovog izbora (premda je ovo uočljivo i u celokupnom Božovićevom pesničkom opusu) počinju vremenskim priložima (kada, pre nego što, celu noć, i tako dalje), i postojanje vremenske perspektive ispostavlja se kao ključno u procesu menjanja lirskog ja: „Ako se osvrnem, / To više neću biti ja, / To će biti prvi čas novog mita, / Poslednji trenutak u kom mogu da biram. / I ne smem da se osvrnem, / Mrak je moj put, / Varljiva svetlost se ne nalazi / Na kraju već na početku moga kretanja“ („Prvi glas“). Nova iskustva se tako rađaju prilikom smene vremenskih shema, doba dana ili noći, što sučeljava kategorije vremena i prostora. Pored toga, lirski junak nastupa kao nostalgичni komentator, *glasnik pred unezverenom gomilom*, onaj koji podseća i opaža, strahuje, opominje, razmišlja naglas. Stoga stihovi, po svojoj lingvističkoj strukturi obaveštajne rečenice, nekad imaju apodiktički ton iskaza, aksioma i u naraciji se nastupa sa stavom otkrivanja velike istine: „Došla su teška vremena. / Ovako nikad nije bilo. / Govore i oni koji ne pamte / Druga vremena, i oni koji / Znaju da je uvek nekako bilo“ („Došla su teška vremena“). Ova inklinacija žanru zapisa, komentara, crtice, priče ili eseja navodi nas da zaključimo da bi pesme Gojka Božovića odlično funkcionisale i kao pesme u prozi. Narativni glas pesama svoje tekstove čak i naziva *pričom* („Zamislite šta mi se dogodilo“), a pripovedna intonacija prisutna je u mnogim pesmama ovog izbora: „Zapravo“, „Kuća“, „Vino“ i tako dalje.

Pesme Gojka Božovića iz knjige *Tiha zverka podneva* refleksivne su prirode, pisane sa svešču o istoriji i vremenu shvaćenim i u najužem i u najširem mogućem smislu, ali i sa svešču o posebnoj energiji pesničkog teksta i reči kojom se prividno svakodnevni sadržaji proširuju na alegorijski plan. Na tragu Kavafija i Hristića, s kojima pesnik uspostavlja i jasne intertekstualne relacije, prostor istorije – bilo društvene, bilo mitologizovane – ispostavlja se kao osnova za *pevanje i mišljenje* o savremenom, modernom svetu, uz mnogobrojna

intelektualna, erudicijska tematska proširenja. U tom smislu naslovna sintagma zbirke *Tiha zverka podneva* sublimira težišna mesta ove poezije: ovo podne, polovina jednog ciklusa, presek dana i noći, neprimetna je granica između ovog i onog sveta, istorije i aktuelnog, mitskog i svakodnevnog, idiličnog i ruševnog, varvarskog i civilizovanog, propadanja i ponovnog uspostavljanja poretka.